

Удосконалення педагогічної майстерності викладача співу

У статті розкриваються проблеми вдосконалення педагогічної майстерності викладача співу, звертається увага на дотримання викладачем принципів мистецької педагогіки та володіння відповідними методами вокальної роботи.

Ключові слова: педагогічна майстерність, творчість, вокальна інтуїція, викладач співу.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасні реалії у вищій музичній освіті України свідчать про зниження рівня педагогічної майстерності викладачів співу. Сутність педагогічного обдарування, компоненти майстерності співака-викладача ще не достатньо висвітлені у вокально-методичній та науковій літературі.

Аналіз досліджень і публікацій... Педагогічна майстерність вчителя традиційно перебуває в центрі уваги наукових досліджень як неоднозначний особистісний соціальний феномен. На думку багатьох учених (І.Беха, І.Зязюна, О.Рудницької, О.Савченко, С.Сисоевої, В.Сластьоніна, О.Щербакової та ін.), суспільство цілеспрямовано ускладнює вимоги до педагогічної майстерності вчителя, вбачаючи в учителі не лише носія окремих педагогічних ідей, але й гармонійно розвинену, соціально активну особистість з конкретно визначеним духовним потенціалом.

Вивчалися такі аспекти, пов'язані з педагогічною майстерністю вчителя, як виховний потенціал та професійна культура вчителя (Г.Тарасенко), зміст музичної компетентності майбутнього вчителя (Т.Совік, С.Барановська, Т.Карпенко), новаційні пошуки в системі сучасної мистецької освіти (Л.Мартинюк). Актуальним є дослідження М.Лазарева про феномен творчості як провідної складової парадигми інноваційної освіти.

У працях сучасних учених І.Зязюна, С.Сисоевої, А.Душного наголошується на необхідності дієво-перетворюючого характеру навчального процесу, на активності особистості як необхідній складовій її творчих здобутків.

Початки вивчення проблеми педагогічної майстерності викладача співу розкривалися відомими вокалістами-методистами минулого сторіччя, а саме: П.Голубевим „Поради молодим педагогам-вокалістам” (1956, 1962, 1983 рр.), В.Багадуровим „Вокальне виховання дітей” (1953), К.Малініною „Вокальне виховання дітей” (1964 р.) та ін.

Дізнатися про методіку постановки голосу можна зі статей та монографій про видатних співаків України: „Народна артистка України: В.Ф.Арканова: уроки майстерності” [2, с.141–144]. „Володимир Ігнатенко. Життєвий та творчий шлях”, автор М.Лагойда, „Вокально-педагогічні принципи Валерія Висоцького”, автор М.Жишкович [8; 5]. Із згаданих праць ми дізнаємося про видатних викладачів академічного співу 20-го сторіччя, про особливості методів та прийомів їх роботи з різними типами голосів, про творчу „атмосферу”, яка панувала в класах. Ці матеріали збагачують вокальну педагогіку, велику цінність несуть висновки, зроблені видатними вокалістами-педагогами на матеріалі власного педагогічного досвіду.

Формулювання цілей статті... Проблема педагогічної майстерності викладача-співака, його творча спрямованість, майстерність поєднання виконавства та педагогічної техніки в класі сольного співу на сьогодні недостатньо представлена у музичній педагогіці, тому є досить актуальною.

Виклад основного матеріалу... Будь-яке мистецтво має свої особливі технічні засоби, без застосування яких неможливе довершене виконання навіть за умов найкращих природних здібностей виконавця. Для того, щоб стати справжнім майстром необхідно досягнути і засвоїти технічні навички, і тільки після цього досягається майстерність і стає доступною творчість. У порівнянні з інструменталістом, котрий вже має готовий, налаштований інструмент, вокаліст не може взяти до рук, роздивитися будову, прослідкувати очима за роботою голосового апарату. Співак може керувати своїм голосом інтуїтивно, слідкуючи за власними відчуттями, які відбуваються у його голосовому апараті. Викладачеві-вокалісту доводиться керувати процесами, не підвладними простому спостереженню – роботою цілого організму. Також інструменталісту не доводиться супроводжувати своє виконання вимовою слів, що є обов'язковим і нелегким мистецтвом для співака. Успіх у подоланні всіх цих відносних труднощів залежить як від учня та його викладача – кожного окремо, так і від їхньої творчої співпраці, від уміння викладача вдало подолати, а учня – відповідно сприйняти і засвоїти необхідні знання та навички [3, с.3-14].

Молоді співаки після закінчення музичних училищ, чи музичних академій за власним бажанням, або за необхідністю йдуть до закладів мистецької освіти працювати викладачами співу. Здебільшого постає перед ними питання – „Співати ми вміємо, але як навчити співати інших не уявляємо”. Молоді співаки починають викладати спів, не озброєні педагогічно технікою. Деякі

вважають, що вона не потрібна, достатньо бути гарним виконавцем, щоб стати успішним викладачем. Якщо ж початківець отримав у стінах навчального закладу деяку методичну підготовку, це не звільняє його від необхідності подальшого самовдосконалення оволодіння педагогічною майстерністю.

Молодий музикант, який відноситься до своїх педагогічних обов'язків з захопленням, почуттям відповідальності, який володіє педагогічним даром (що проявляється перш за все в пошуках найбільш ефективних методах впливу на кожного учня), Ю зможе поступово збагатити комплекс своїх прийомів. Але скільки помилок він зробить при цьому, скільки буде „вікривати Америк!”.

Специфіка педагогічної майстерності викладача співу полягає в тому, що обдарований викладач здатний навчити більшому, чим він сам вміє, а слабкий – меншому. Кожний викладач зобов'язаний досконало володіти своєю спеціальністю. Виховувати співака має тільки той, який сам високопрофесійний музикант, хто любить, відчуває, розуміє музику, хто сам постійно розширює свої знання, хто вдосконалює або підтримує своє володіння інструментом, голосом. Справжній викладач не зводить процес навчання співу до простої передачі власних знань і вмінь від вчителя до учня, використовуючи при цьому метод показу-наслідування. Цей метод демонструє тільки поверхово зовнішній бік виконання, але не дає розуміння та усвідомлення роботи голосового апарату, психіки, емоцій під час співу.

З перших занять викладачеві потрібно викликати довіру в учня, запевнити його у правильності й природності методів розвитку вокальних даних, які він використовує. Для цього буде доречним бесіда про власний творчий шлях, з'ясування причин, які спонукали учня до занять саме співом, наведення прикладів вдалого розвитку вокального таланту на власному творчому шляху викладачем чи з історії вокального мистецтва. Поряд з цим необхідним є пояснення складності та відповідальності співацької професії, окрім комплексу фізичних (вокальних, музичних, сценічних, психо-емоційних та ін.) даних, вона вимагає беззастережної відданості справі, жертвовності, підкорення усього життя цій меті, величезної працездатності, цілеспрямованості та сили волі. Аксиомою є доброзичлива обстановка на уроці, атмосфера взаємоповаги і довіри як першоджерела будь-якого виховного, а надто – творчого процесу. Перебільшену оцінку своєї значущості, зверхнє ставлення до учня частіше всього можна помітити не в істинних музикантів (і загалом діячів культури).

Взаємостосунки вчителя та учня можуть набувати різних відтінків. Розглянемо найбільш поширені (не забуваючи, що будь-яка типологія спрощує життя і дає лише зручну схему для вивчення питання).

Авторитарна педагогіка – заснована, безумовно, на визнанні непохитного авторитету вчителя. Учень приймає зауваження викладача без пояснень і доведень. Авторитарна педагогіка в крайніх її проявах принижує учня, знижуючи результати навчання, тому що засвоєння матеріалу відбувається пасивно, душевні сили учня не задіяні. Про виховний вплив такого навчання не може бути мови. Більш того, авторитарна педагогіка призводить до занепаду мистецтва самого викладача: йому не має потреби шукати прийоми, які збагачують процес навчання, роблять його цікавим і захоплюючим: йому не доводиться очікувати від учня непокори, виходячи з цього він втрачає стимули для шліфування своїх методів. Це – прямий шлях до шаблону, безликому підходу до учня, деградації.

Антиподом авторитарної педагогіки є «вільна» (її називають ще ліберальною) педагогіка. Її гасло – «самовиявлення» учня, нічим не обмежений і не спрямований розвиток особистості. Трапляється, окремі викладачі переймаються, головним чином, розвитком сильних сторін учня, і в той же час не приділяють уваги для розвитку більш слабких його сторін. У результаті, швидкі успіхи учня підвищують репутацію викладача, але учень росте обмеженим музикантом і стає в подальшому неповноцінним співаком.

Третій шлях, не є компромісним чи проміжним між двома першими, не є їх синтезом. Це в основі своїй є принципово іншим шляхом, сутність якого можна визначити як цілеспрямоване індивідуальне виховання. Його характеризує впевнена, свідомо цілеспрямованість діяльності викладача, активне керівництво розвитком учня для досягнення поставленої мети.

Кожний учень йде до своєї мети своїм особливим шляхом, зумовленим його характером, його здібностями, його індивідуальним сприйняттям музики. Викладач, який би досвідчений не був, як би досконало не знав своїх учнів, не може передбачити усіх деталей особливості розвитку кожного з них. Про все це можна дізнатися лише в процесі творчої діяльності, завдяки постійному контакту, спілкуванню з учнем. Шлях молодого співака гнучкий та складний. Викладач разом з учнем має пройти цей шлях, спостерігаючи, вивчаючи, інколи непомітно спрямовуючи його на правильні дії, а інколи і енергійно втручаючись у процес. Викладач не боїться вносити зміни та поправки у свої плани. Викладач приймає знахідки учня, доводить до усвідомлення ним права на

сумісну роботу над музичним твором, що забезпечує дійсна, а не фіктивна активність учня. „Шлях відкриттів” сприяє вихованню самостійності учня, прояву його ініціативи.

Виховний потенціал учителя на уроках вокалу має першочергове значення. За Г.Тарасенко виховний потенціал вчителя – це культурно-енергетична характеристика виховного поля педагога, яка репрезентує культуротворчі можливості вчителя в межах реалізації педагогічних функцій. Не можливо обійти й важливість професійної культури вчителя. Професійна культура вчителя – це складне інтегративне соціально-психологічне утворення в структурі особистості педагога, яке зароджується в системі ставлень до природи і соціального середовища, визначає світоглядні орієнтири, ціннісні установки, загальну концепцію життєвих прагнень і позицій. Розвинена професійна культура є гарантом виправдання соціальних сподівань, – лише завдяки їй учитель може здійснити той тип діяльності, якого потребує від нього суспільство [8, с.30-32].

В.Антонюк слушно зауважує, що в сучасній вокальній педагогіці давно існує проблема мовленнєвої культури вокалістів. Зазначені проблеми мають функціональну специфіку, засновану на синтезі моделюючих систем побутового, спеціального і художнього мовлення. Автор зазначає, що викладачеві з фаху важливо зацікавити майбутніх співаків розширенням кола їх професійного спілкування з представниками інших країн, спонукати до вивчення репертуару мовами оригіналу, пробудити в них інтерес до національного стилю, етнічних традицій, – з метою точнішої інтерпретації композиторського задуму, правдивого втілення художніх образів. А критерієм істини має бути високе мистецтво співу. В.Антонюк приходить висновку, що мовленнєва культура вокалістів – комунікативний феномен, спрямований на створення необхідних професійних рис індивідуальності майбутніх співаків через семантику мовлення, – метасистему, яка моделює самобутню стратегію вокально-педагогічної творчості [1, с.12-13].

Для більш повного розв'язання цієї проблеми слухним буде вказати перелік духовних цінностей, якими має володіти майбутній викладач мистецьких дисциплін. Це такі цінності, як вихованість, толерантність, уміння зрозуміти іншу думку, гарні манери, орієнтація на саморозвиток творчої індивідуальності вчителя.

На нашу думку, викладач співу має володіти особливим хистом, назовемо його „вокальною інтуїцією”, що означає правильне перенесення відчуттів учня під час співу на вчителя, зумовленість відповідна відчуттям використання сукупності прийомів та методів на уроці (точність висловлювання вчителя, доступність та зрозумілість у поясненні набуття вокальних навичок, цілеспрямованість вимог на уроці індивідуально до кожного учня, добір вокально-педагогічного репертуару, комплексу розівок), якісна прогнозованість розвитку голосу на шляху вдосконалення його природи.

Працювати рекомендується виключно з добрим настроєм як викладачеві так і учневі. Розспівування та виконуваний репертуар мають приносити задоволення та радість, як під час виконання творів у класі так і на сцені. Деякі висловлять думку, що мова йде про використання основного принципу педагогіки – індивідуального підходу. Але де в чому можна й не погодитись, можна на „відмінно” закінчити навчання в академії чи училищі, досконало знати всі методичні вокальні терміни, методи прийоми побудови співацького голосу, але під час використання цих знань на практиці з учнями зайти в „глухий кут”. Тут особливу роль має відіграти володіння „вокальною інтуїцією”, чого не вистачає молодим педагогам-вокалістам.

У вокальній педагогіці існує поняття – „вокально-педагогічний слух” – це здатність гарно відчувати і правильно уявляти собі діяльність різних частин голосоутворювального апарату: дихальної системи, гортані, резонаторів у процесі співу. Вокально-педагогічний слух має вирішальне значення у вокальному вихованні, стає зрозумілим, наскільки в педагогічному процесі важливе налаштоване вухо педагога до правильного сприймання вікових та типових (ліричне сопрано, драматичний баритон і т.д.) особливостей звучання голосу.

Щодо останніх наукових розвідок у галузі формування вокально-слухових навичок доцільним буде навести визначення поняття „вокального слуху” та „вокально-слухових навичок” О.Маруфенко, а саме: „Вокальний слух – це здатність педагога володіти системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють йому успішно виконувати діагностичні, прогностичні та коригувальні функції в процесі вокально-педагогічної діяльності” [7, с.12]. „Вокально-слухові навички – автоматизовані дії з аналізу та корекції процесу голосоутворення з контролем за роботою окремих складових як власного, так і дитячого співацького апарату”. Тобто, вокальний педагог, який сам добре володіє вокально-слуховими навичками здатний сформувати такі у свого вихованця за рахунок спонукання останнього до постійного аналізу та контролю власного звучання.

Ще одним незамінним критерієм педагогічної майстерності викладача-вокаліста є творчий потенціал учителя. Викладач співу має бути творчою особистістю, щоб досягнути позитивних результатів. М.Лазарев зауважує у статті „Творчість як родова властивість людини і основа

педагогічної діяльності”, що однією з причин недостатнього професіоналізму викладачів сучасної школи є низький творчий потенціал багатьох викладачів. Автор підкреслює, що творчість – найскладніше й утаємничене явище людського життя, творчість за своєю природою безкорислива і несумісна з егоїзмом. Найважливіші види і результати творчості – відкриття і винахід. Відкриття встановлює раніше не відомі науці об’єктивні закономірності, явища, властивості, ефекти, вносить докорінні зміни до існуючих наукових знань. Для творчої особистості характерні принаймі дві істотні риси: спрямованість на створення соціально значущих результатів та індивідуальний стиль діяльності. Справжній творчості властива не тільки новизна засобів і продукту, але їх гуманність та прогресивність [5, с. 95-96].

Успіх творчого розвитку майбутніх педагогів-музикантів значною мірою залежить від того, наскільки глибоко викладач усвідомлює індивідуальні особливості студентів і вміє відповідно добирати методи і прийоми роботи з ними. Викладач мусить всіляко підтримувати навіть найменші початки специфічного, характерного саме для цього учня реагування на художні явища. Йдеться не тільки про естетичні смаки, ті чи інші художні уподобання, а й особливості відгуку на них. Завдання педагога – усвідомити індивідуальні властивості учня, об’єктивно їх оцінити, визначити шляхи необхідних дій з метою активізації творчої діяльності. Індивідуальність – одна з найважливіших ознак творчості.

Висновки... Отже, показниками педагогічної майстерності викладача-вокаліста є не тільки володіння теоретичними знаннями (історії вокального мистецтва, особливостей голосу, будови голосового апарату), а й володіння розвиненими професіональними якостями (відчуттям „вокальної інтуїції”, вокально-педагогічний слух, вмінням визначити вокальні задатки учня, вбачати перспективу розвитку його співацького голосу, володіти мовленнєвою культурою), володіти низкою методів для формування співацького голосу, бути творчою особистістю та використовувати принцип цілеспрямованого індивідуального виховання під час занять співом.

Істинним та глибоким критерієм оцінки діяльності викладача-вокаліста, як і будь-якого викладача музиканта, слугує його внесок у музичну культуру країни – музична діяльність на мистецькій ниві його учнів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Антонюк В. Г. Проблеми мовленнєвої культури вокалістів / Валентина Геніївна Антонюк // Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін : матер. всеук. від. наук.-прак. конф. (7-9 квіт.). – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – С. 12–13.
2. Гордеева Є. С. Народна артистка України: В. Ф. Арканова: уроки майстерності / Є. С. Гордеева // Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації : матеріали міжн. наук. конф. (22-23 лист.). – Харків : ХДАК, 2007. – С. 141–144.
3. Жишківич М. А. Основи вокально-педагогічних навиків: методичні поради для студентів вокальних ф-тів вищ. навч. закл. культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації / Мирослава Жишківич. – Львів : Львів. держ. музична акад. ім. М.В. Лисенка, 2007. – 44 с.
4. Жишківич М.А. Вокально-педагогічні принципи Валерія Висоцького: методичні рекомендації для студентів вищ. навч. закл. культури і мистецтв / Мирослава Жишківич. – К. : Держ. метод. кабінет навч. закл. культури і мистецтв, 2004. – 40 с.
5. Лазарев М.О. Творчість як родова властивість людини і основа педагогічної діяльності / М.О.Лазарев // Педагогічні науки:теорія, історія, інноваційні технології: наук.журнал. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка. – 2011. – С. 93-97.
6. Лагойда М. Володимир Ігнатенко. Життєвий та творчий шлях / Мирослава Лагойда. – Львів : НВФ Українські технології, 2003. – 152 с.
7. Маруфенко О. В. Формування вокально-слухових навичок майбутнього вчителя музики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання музики” / Маруфенко О. В. – К., 2006. – 20 с.
8. Тарасенко Г. Виховний потенціал учителя в контексті його професійної культури / Галина Тарасенко // Збірник наук. праць. Кам’янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна. – Вип. 15. – Кам’янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2008. – С. 30–32.

Анотація

Л.М.Гавриленко

Проблеми усвоєння педагогічного мистецтва викладача пенья

В статті розкриваються проблеми усвоєння педагогічного мистецтва викладача пенья, звертається увага на підтримку принципів педагогіки мистецтв і оволодіння відповідними методами вокальної роботи.

Ключеві слова: педагогічне мистецтво, творчість, вокальна інтуїція, викладач пенья.

Summary

L.M.Gavrylenko

The Problems of Pedagogical Mastery Improvement of a Teacher of Singing

The problems of pedagogical mastery improvement of a teacher of singing are revealed in the article, attention is paid to following by a teacher principles of pedagogics of arts, and mastery of the corresponding methods of vocal work.

Keywords: pedagogical mastery, creation, vocal intuition, teacher of singing.

Дата надходження статті: „21” серпня 2012 р.

УДК 37.02:378.2.007.2 (045)

О.М.ГАЛУС,

доктор педагогічних наук, професор

(м.Хмельницький)

До проблем моніторингового дослідження особливостей дидактичної адаптації студентів вищих педагогічних навчальних закладів на освітньо-кваліфікаційному рівні „молодший спеціаліст”

В статті розглядаються особливості дидактичної адаптації студентів вищих педагогічних навчальних закладів на освітньо-кваліфікаційному рівні „молодший спеціаліст” на основі моніторингових можливостей.

Ключові слова: моніторинг, дидактична адаптація, старший підлітковий та ранній юнацький вік.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах реформування вищої освіти України, її інтеграції у європейський науковий і культурно-освітній простір важливими постають питання якісної професійної підготовки фахівців, конкурентноздатних на ринку праці. У професійній підготовці майбутніх учителів великого значення набувають питання їх дидактичної підготовки. Дослідження учених свідчать про те, що результативність дидактичної підготовки фахівців залежить від того, як успішно проходить процес їх дидактичної адаптації. Дидактична адаптація особистості – складний процес, що пов'язаний з особливостями пристосування особистості до нової системи навчання в умовах меншого зовнішнього (педагогічного) контролю за засвоєнням набагато більшого обсягу знань у порівнянні зі школою, з посиленням самостійної підготовки тощо. Пристосування студентів першого курсу до нової системи організації й контролю навчання залежить від того, наскільки успішно вони зуміють адаптуватися до змін в умовах і незвичної методики організації й контролю результатів навчання у ВНЗ. Дидактична адаптація студентів потребує цілеспрямованого моніторингового дослідження, який передбачає комплекс наукових, технологічних, організаційних та інших засобів, що забезпечують систематичний контроль за станом та тенденціями розвитку адаптаційних процесів.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблеми дидактичної адаптації студентів ВНЗ досліджуються вітчизняними та зарубіжними ученими (Д.Андреева [1], Н.Добринін [2], М.Дьяченко, Л.Кандилович [3], О.Мороз [6], А.Новодворскіс [7], В.Семиченко [12] та ін.). Моніторингові педагогічні дослідження проводили В.Беспалько, А.Дахін, Г.Єльнікова [4], В.Кальней, А.Майоров, С.Подмазін, С.Шишов та ін.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є розкриття особливостей дидактичної адаптації студентів вищих педагогічних навчальних закладів на освітньо-кваліфікаційному рівні „молодший спеціаліст” на основі моніторингових можливостей.

Виклад основного матеріалу... Відповідно до Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженого постановою КМ України від 20.01.1998 року № 65 (65-98-п), “молодший спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності” [10].

Навчання осіб за даним освітньо-кваліфікаційним рівнем здійснюється у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації (у нашому випадку педагогічних училищах, коледжах), або у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, якщо у їх складі є вищі навчальні заклади I (II) рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ. У Хмельницькій гуманітарно-